

УДК 351.71:342.25(477)"2022/.."

DOI <https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2025.4.5>

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА НЕЗАВЕРШЕНІ АСПЕКТИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Решота Олена Анатоліївна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-4308-764X

Бевза Олександр Олександрович,

здобувач вищої освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0009-0007-0976-3601

У статті досліджено вплив воєнного стану на подальше впровадження реформи децентралізації та територіального устрою влади в Україні, зокрема на ті аспекти, які були не повністю вирішені до початку військових дій. Проаналізовано, як запровадження правового режиму воєнного стану впливає на кількість завдань та функцій для органів місцевого самоврядування, а також на розподіл їх повноважень у зв'язку з утворенням військових державних адміністрацій. З'ясовано, що попри існуючі обмеження, реальна кількість необхідних проблем до вирішення збільшилася. Наголошено, що в умовах воєнного стану зупинено або сповільнено вирішення низки непропрацьованих напрямів реформи, зокрема: недостатнього розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади на місцях, формування власних виконавчих органів для районних та обласних рад, упорядкування системи міжбюджетних відносин та диспропорційності регіонів, а також у невідповідному до переданих повноважень ресурсного забезпечення. Для узагальненої оцінки системи місцевого самоврядування авторами було використано SWOT-аналіз, а також досліджено вплив воєнного стану на ресурсне обмеження місцевих бюджетів на прикладі Львівської міської територіальної громади. У результаті зроблено висновки про необхідність доопрацювання та оновлення невирішених аспектів реформи децентралізації, з урахуванням досвіду функціонування місцевої влади в умовах воєнного стану.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, воєнний стан, військові адміністрації, бюджетні особливості, аналіз системи місцевого самоврядування.

Reshota Olena, Bevza Oleksandr. THE IMPACT OF MARTIAL LAW ON INSTITUTIONAL DEVELOPMENT AND THE UNFINISHED ASPECTS OF THE DECENTRALIZATION REFORM IN UKRAINE

The article examines the impact of martial law on the further implementation of the decentralization and territorial governance reform in Ukraine, particularly on those aspects that had not been fully resolved before the start of hostilities. It analyzes how the introduction of the legal regime of martial law affects the number of tasks and functions assigned to local self-government bodies, as well as the distribution of their powers in connection with the establishment of military state administrations. It was found that despite existing restrictions, the actual number of issues requiring solutions has increased. It is emphasized that under martial law, the resolution of several underdeveloped areas of the reform has been halted or slowed down, including: insufficient delineation of powers between local self-government bodies and local executive authorities, the formation of executive bodies for district and regional councils, the regulation of interbudgetary relations and regional disparities, as well as the mismatch between transferred powers and available resources. To provide a generalized assessment of the local self-government system, the authors used a SWOT analysis and examined the impact of martial law on the resource constraints of local budgets using the example of the Lviv urban territorial community. As a result, conclusions were drawn regarding the need to refine and update the unresolved aspects of the decentralization reform, taking into account the experience of local governance under martial law.

Key words: decentralization, local self-government, martial law, military administrations, budget specifics, analysis of the local self-government system.

Вступ. Незважаючи на позитивні зрушення в контексті адміністративно-територіального устрою, що були досягнуті Україною упродовж 2015–2021 рр. шляхом проведення реформи децентралізації, залишається значна кількість не повністю вирішених завдань. Зміни в територіальній організації влади, що впроваджувалися із реалізацією реформи, були незвичними для посадових осіб місцевого та регіонального управління, звиклих працювати за старою адміністративною системою. Військова агресія з боку росії, та, як наслідок, запровадження на території України правового режиму воєнного стану додатково підсилили негативний вплив від невирішених напрямів, підкресливши необхідність їх перегляду та доопрацювання. Для комплексного відображення функціонування української системи місцевого самоврядування на сучасному етапі варто узагальнено визначити позитивні та проблемні сторони, враховуючи загрозливі чинники та обмеження, що пов'язані із військовою агресією.

Аналіз публікацій та досліджень. Питання функціонування системи місцевого самоврядування в умовах воєнного вторгнення активно досліджували представники вітчизняної наукової спільноти. Теоретико-правові засади децентралізації розглядали Клівіденко Л.М., Гнидюк І.В., Гороховська Ю.І., Лунина І.О. Особливості функціонування системи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану було досліджено в працях Круглашова А. та Швидюка С. Розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану вивчали Семенюк І.Ю., Іванченко Г.В., Веслова Я.В., Мацерук А. Разом із тим, в сучасних умовах на реалізацію реформи децентралізації значно впливає поєднання невирішених раніше проблемних напрямів та викликів, спричинених повномасштабним вторгненням, що й було предметом даного дослідження.

Методи дослідження. В процесі дослідження застосовано сукупність загальнонаукових методів, що уможливили здійснення комплексного аналізу впливу воєнного стану на вітчизняну систему місцевого самоврядування. За допомогою системного підходу місцеве самоврядування розглянуто як складову єдиної державної системи управління, що функціонує в межах воєнних та законодавчих обмежень. Статистичний та аналітичний методи використано для опрацювання офіційних інформаційних ресурсів та виявлення тенденцій у діяльності місцевих органів влади після проведеної реформи децентралізації та початку військово-політичної кризи. Застосування зазначених методів забезпечило об'єктивність, достовірність та наукову обґрунтованість проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Необхідність суттєвого оновлення організації влади на місцях була пов'язана із неспроможністю більшості територіальних громад забезпечити належний рівень життя місце-

вого населення. До 2014 р. в Україні існувало близько 12 тисяч громад, в половині з яких населення становило менше 3 тисяч осіб, причому 5419 громад на 70% дотувалися із державного бюджету, а 483 громади – на 90% залежали від держави [3]. Також для місцевих бюджетів не було передбачено жодної прямої взаємодії з державним бюджетом, натомість всі бюджетні операції здійснювалися через обласні та районні ради. Власне кажучи, лише громади на рівні міст обласного значення володіли принаймні мінімально необхідними для виконання завдань та функцій ресурсами. Завдяки успішно проведеній реформі децентралізації та територіального устрою Україна поступово відійшла від радянської адміністративно-орієнтованої системи влади на місцях та наблизилася власну систему місцевого самоврядування до європейського зразку. Органи місцевого самоврядування, при управлінні місцевими бюджетами та їх плануванні, отримали прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом України, що дозволило обійти складні бюрократичні процедури. Громадам делеговано велику частину повноважень та функцій, що раніше були у віданні органів виконавчої влади на місцях. До того ж, разом із обов'язками, за громадами було закріплено певну частину фінансових та майнових ресурсів, що дозволило посилити їх матеріально-організаційну автономність та забезпечило реальну здатність захищати та представляти інтереси місцевого населення.

Однак, вважаємо, що проведена реформа не вирішила до кінця існуючі на той час проблеми. До прикладу, нагальними залишаються проблеми повноцінного розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та державної влади на місцях та достатнього ресурсного забезпечення не лише в передбаченій законодавством кількості, але й у відповідності до завдань та функцій, які потрібно виконувати. Це призводить до дублювання повноважень та неясності щодо кінцевого виконавця, а громадянам, в свою чергу, важко зрозуміти, до якої установи звернутися із їхніми проблемами. 24 лютого 2022 р. почався новий етап ескалації протистояння на сході України, адже російська федерація повномасштабно вторглася на територію нашої держави, тому відповідно до Конституції та Закону України «Про національну безпеку України», на території держави було оголошено особливий адміністративно-правовий режим – воєнний стан. Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 р. [2], у разі оголошення такого стану, відбуваються певні зміни в структурі державної влади та органів місцевого самоврядування. На територіях, що перебувають

у безпосередній близькості до лінії фронту, на місці органів місцевого самоврядування можуть утворюватися місцеві військові адміністрації, які очолює начальник за призначенням Президента України. Тому повноваження органів місцевої влади в цих громадах фактично припиняються на час існування військової адміністрації, що зроблено із необхідністю збереження централізованого управління.

Натомість для громад, що розташовані в тилівій частині України, такі обмеження є майже не помітними, відтак, приміром, найважливішими обмеженнями в цих громадах є ті, що розпорядником коштів стає голова обласної військової адміністрації, який також має повноваження скасувати прийняті місцевою радою нормативно-правові акти, якщо такі не враховують оборонні потреби держави, наприклад, порушуючи логістику. Тому, власне кажучи, реальна кількість завдань до вирішення для органів місцевої влади в цих громадах лише зросла. До прикладу, з'явилася необхідність вирішувати питання масштабного напливу внутрішньо-переміщених осіб та релокованих суб'єктів бізнесу. Натомість постійні обстріли та руйнування соціальної та виробничої інфраструктури значно ускладнюють, а в деяких випадках унеможливають надання базових соціальних послуг населенню. Приміром, за даними станом на 2025 р., близько 4139 закладів освіти та 2300 медичних об'єктів різного спрямування було пошкоджено чи зруйновано [7; 8]. Тому органам місцевого самоврядування, як найближчому до громадян рівню влади, потрібно розробляти та приймати комплексні рішення, що враховуватимуть ресурсні обмеження, зокрема видаткової частини місцевого бюджету, для

відновлення пошкоджених об'єктів та забезпечення належного рівня життя населення.

Запровадження режиму воєнного стану, окрім опосередкованого та неоднозначного впливу на функціонування органів місцевого самоврядування в розрізі їх повноважень та завдань, додатково загострило уже зазначені невирішені проблемні напрями реформи децентралізації та територіального устрою. Для комплексного відображення власне негативного впливу воєнного часу на реалізацію реформи, було використано метод SWOT-аналізу. На нашу думку, це дозволило узагальнити позитивні зрушення внаслідок впровадження реформи, наголосити на проблемних аспектах, вирішення яких є нагальним та необхідним. Відтак, на нашу думку, потрібно буде виокремити можливості для зменшення їх негативного впливу, а також попередити ризики та загрози, що пов'язані із синергією невирішених завдань та викликів військового часу. За ключові параметри дослідження були взяті напрями, проголошені Концепцією 2014 р. щодо оновлення організації місцевої влади [3], а саме: оновлення адміністративно-територіального устрою держави (1); покращення якості та доступності адміністративних та соціальних послуг для мешканців громад (2); розмежування повноважень між суб'єктами прийняття рішень на місцевому та регіональному рівнях (3); забезпечення матеріальної, фінансової та організаційної спроможності територіальних громад (4); підвищення залученості населення до процесу місцевого управління (5); забезпечення належного державного нагляду на законність дій та рішень органів місцевого самоврядування (6); гармонізація українського законодавства до європейського (7) (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз української системи місцевого самоврядування

	Позитивні аспекти	Проблемні чинники
	1	2
1	відхід від адміністративної системи; громади отримали більше ресурсного потенціалу для розвитку;	штучне утворення деяких громад; блокування подальшого виходу та приєднання ТГ з 2020 р.;
2	поява у більшості громад ЦНАПів; розроблення інституту старости населеного пункту; створення профільних багатофункціональних закладів в центрах громад; підвищення ефективності та прозорості наданих послуг;	низька якість чи відсутність у віддалених населених пунктах; зношеність мереж і житлово-комунального фонду; держава покриває заборгованість комунальних підприємств;
3	законодавче закріплення структури влади на місцях; районні та обласні ради почали виконувати функцію представницьких органів громад на їх території; підвищення ефективності функціонування місцевого самоврядування	відсутність повноцінного розмежування повноважень, їх дублювання; тенденції рецентралізації (вилучення державою частини ресурсної основи); зниження соціальної відповідальності через незрозумілість кінцевого виконавця;
4	громади отримали більше ресурсів; законодавче закріплення частини надходжень за місцевими бюджетами; укрупнення громад зменшило витрати на утримання сільських та районних рад; здійснення запозичень передбачено громадам усіх рівнів;	багато громад залишаються залежними від дотацій та субсидій з державного бюджету; передача повноважень без належного ресурсного на те забезпечення; вилучення реверсних дотацій, військового ПДФО із місцевих бюджетів

Закінчення табл. 1

	1	2
5	цифровізація управління, розвиток електронного врядування (Дія, ProZorro); передбачення у більшості громад проведення громадських слухань та консультацій; механізми громадських звернень та петицій;	жителі віддалених пунктів фактично не мають впливу на місцеву владу; низький розвиток інститутів прямого народовладдя; інтереси громадян часто не враховані;
6	схвалення Законопроекту № 14048 у травні 2025 р., що передбачає здійснення контролю з боку Кабінету Міністрів, ОДА та РДА.	фактично відсутній механізм адекватного та повноцінного нагляду;
7	ратифікація Хартії місцевого самоврядування 1997 р.; відхід від адміністративної системи в бік децентралізації;	підходи до управління та надання послуг; забезпечення принципів прозорості, підзвітності, участі громадян не виконано до кінця;

Джерело: складено авторами з використанням [3; 4]

Доходимо висновку, що проведені дії у процесі реалізації реформування системи місцевого самоврядування в Україні принесли багато позитивних зрушень, зокрема, створення багатофункціональних центрів надання послуг для громадян, розроблення інституту старости та старостівських округів, зменшення витрат місцевого та державного бюджетів на утримання осіб місцевого та регіонального рівня влади шляхом укрупнення та поєднання колишніх районів та територіальних громад. Проте, як уже зазначалося, велике коло питань було вирішене не повністю.

Утворення громад часто порушувало передбачені Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» процедури, що викликало питання щодо того, чи було враховано інтереси саме місцевого населення. До прикладу, під час створення Львівської об'єднаної територіальної громади та приєднання до її складу населеного пункту Малехів, обговорення із громадськістю не відбулося, комісії щодо об'єднання не було створено попри прохання представників Малехівської сільської ради про необхідність появи такого органу, що передбачено в згаданому Законі. Для вирішення цієї проблеми, на нашу думку, варто проводити опитування та обговорення з місцевим населенням, що дозволить повністю врахувати інтереси мешканців, що згодом буде основою для перегляду існуючого територіального устрою, де це виявиться необхідним. Важливо врахувати виклики, а саме зростання диспропорційності між регіонами, переміщення працездатного населення та існування неспроможних громад, при економічному та соціально-культурному обґрунтуванні нового устрою.

Для вирішення питань зношеності інфраструктури та обмеженого доступу до соціальних послуг, особливо у віддалених населених пунктах, необхідно розглянути можливість створення мобільних ЦНАПів, якщо відкриття стаціонарних є необґрунтованим, а також оновлювати інфраструктуру, особливо критичні об'єкти із обов'язковим внесенням таких планів до стратегії розвитку громади, що дозволить використати

можливості проєктного фінансування. Нагальність здійснення цих заходів доводять випадки руйнування зношених мереж, що фактично позбавляло людей права отримувати базові соціальні послуги. До того ж, у віддалених громадах зазвичай відсутні фахівці із надання повного спектру адміністративних послуг, що сповільнює створення відповідних установ.

Вирішення питань розмежування повноважень можливе вразі впровадження принципу субсидіарності та повноцінного використання громадами власного ресурсного потенціалу. Це зменшить залежність територій від дотацій із центру, підвищить якість послуг, що надаються відповідними комунальними установами. Натомість, відсутність фахівців у більшості малих громад, здатних ефективно проводити фінансово-інвестиційну діяльність, зокрема із використанням місцевих запозичень та гарантій, а також нерівномірність громад за бюджетними спроможностями є нагальними проблемними питаннями, що становлять значні ризики для ефективного функціонування системи місцевого самоврядування. Вартим уваги є відсутність у обласних та районних рад власних виконавчих органів та комітетів, на зразок тих, що мають сільські, селищні та міські ради, що значно ускладнює їх реальну здатність виступати представницьким органом територіальних громад, що розташовані на їх підюрисдикційній території.

Недостатній рівень залученості населення, попри значні зрушення в бік прозорості управління, спричиняє ряд загрозливих факторів, зокрема через неузгодженість місцевої політики, з реальними потребами мешканців. До того ж, військові дії, особливо у прифронтових громадах, фактично унеможливають використання інструментів прямої участі, тому має місце відсутність належного залучення громадян до вирішення питань місцевого значення та низький вплив на місцеву владу.

Вважаємо, що відсутність механізму нагляду та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування тягне за собою загрозливі фактори, а саме ймовірність прийняття некомпетентних рішень та зловжи-

вання з боку місцевої влади власними повноваженнями. Законопроект №14048, що передбачає контроль з боку уряду за діяльністю обласних та районних рад, натомість районних за діяльністю органів місцевої влади в громадах, потребує доопрацювання. Потрібно зафіксувати помірність в проведенні контрольних заходів, щоб не забирати права в громад самостійно, в межах законодавства, вирішувати місцеві питання.

Серед головних загроз, що виникають через недостатнє узгодження національного законодавства із європейським, є гальмування вступу України до ЄС та можливе порушення проголошених Хартією самоврядування та іншими європейськими актами головних засад функціонування системи місцевого самоврядування.

Окремої уваги потребує недостатнє забезпечення органів місцевого самоврядування необхідними ресурсами для повноцінного виконання поставлених функцій та оновлення об'єктів інфраструктури та житлово-комунального господарства та, уже описана раніше, велика диспропорційність між регіонами. Повільні та малопомітні дії у цьому напрямку не дозволили належним чином вирішити це питання ще у довоєнний період. Натомість із початком повномасштабного вторгнення наповнення і без того обмежених місцевих бюджетів скоротилося, особливо це помітно у прифронтових регіонах [5; 6]. Зокрема, в Донецькій області загальний фонд у 2022 р. недоотримав 2,9 млрд. грн (-17,5%), Запорізькій 3,7 26 млрд. грн (-21,8%), Харківській 3,1 млрд. грн (-11,8%), Херсонській 2,9 млрд грн. (-43,6%) у порівнянні з 2021 р. В загальному, за річними підсумками зведеного місцевого бюджету, у 2022 р. доходи місцевих бюджетів склали 555 млрд. грн, що на 25 млрд. (-4,2%) менше показників 2021 р. Водночас, в деяких регіонах спостерігався значний приріст надходжень загального фонду місцевих бюджетів, зокрема у Львівській області збільшення було на рівні +43,2%, Житомирській +42%, Закарпатській +41,9%, у порівнянні із

2021 р. Власне кажучи, попри зростання у кількісних показниках місцевих бюджетів, у громадах на Заході України проблема зношеності інфраструктури та житлово-комунального фонду не вирішується в необхідних масштабах. Вплив військових дій лиш посилив нерівномірності розвитку між регіонами, що набуває небезпечних масштабів. До прикладу, у Визирській громаді на Одещині, де функціонує декілька підприємств та є власний порт, доходи бюджету на одного мешканця становлять близько 31 тисячі грн, в той час у Березівській громаді на Житомирщині цей показник складає всього 1 тисячу грн. на мешканця.

Зростання видатків із місцевих бюджетів на потреби безпеки, оборони та соціального забезпечення відбувається швидшими темпами, ніж приріст, який, у свою чергу, окрім як діяльністю релокованих підприємств, спричинений також емісією грошей з боку уряду та зростанням загального рівня цін. Якщо до початку оголошення воєнного стану відбувалися хоч якісь зрушення в тому напрямі, то наразі «наочність використання коштів» зменшилася. Особливо це помітно, починаючи із 2023 р., коли із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення обороноздатності держави» [1] з місцевих надходжень було вилучено військовий ПДФО. Додатково в статті 9 Закону було прописано, що залишки коштів на рахунках місцевих бюджетів мають бути використані на соціальні потреби, пов'язані із реабілітацією військових та заходи щодо підвищення обороноздатності громади.

Для наочності було проаналізовано ключові напрями витрат бюджету Львівської міської територіальної громади. Серед основних видаткових напрямів, провідне місце займає освіта (30-40% всіх витрат бюджету громади), загальнодержавні функції, економічна діяльність та житлово-комунальне господарство (15–17% всіх витрат), соціальний захист та забезпечення, а також, звичайно, громадський порядок та безпека. До прикладу, на безпеку та порядок у 2021 р. витрачалося 11 млн. грн, в 2022 р. відбуло-

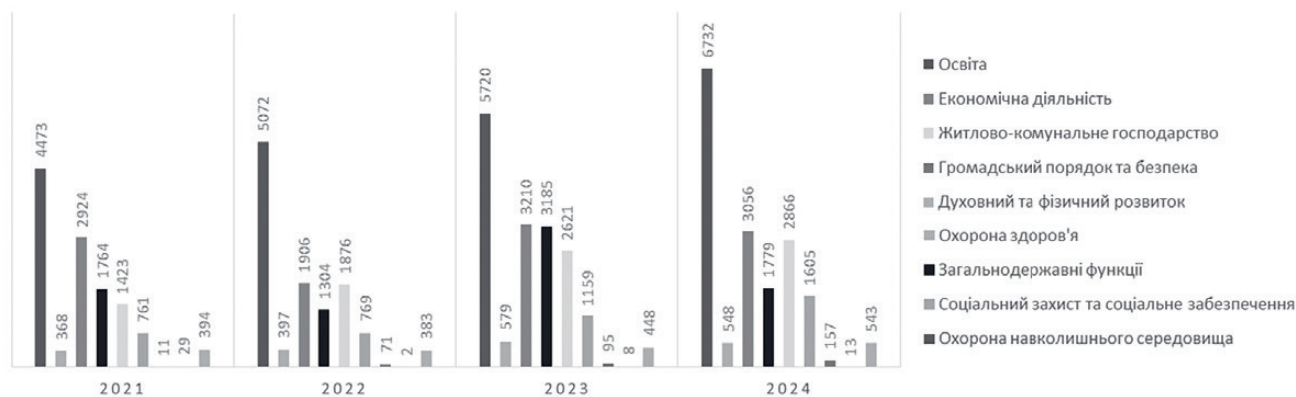

Рис. 1. Видатки бюджету Львівської МТГ за напрямками, млн. грн.

Джерело: складено авторами з використанням [6]

ся стрімке зростання до 71 млн. грн (збільшення в 6,5 разів), в 2023 р. витрати були на рівні 95 млн. грн, а в минулому 2025 р. майже 157 млн. грн. Фактично, за роки повномасштабного вторгнення витрати на безпеку зростають на 60-75% щорічно від попереднього року. Проте, велика частина видатків на житлово-комунальну сферу, як уже зазначалося, спричинена скоріш намаганням не втратити та зберегти на придатному рівні те, що є, про інноваційність та розвиток не йдеться у більшості випадків (рис. 1).

Висновки. Отже, з огляду на проведене дослідження, доходимо висновку, що реформа децентралізації та територіальної організації влади безперечно принесла в українську систему місцевого самоврядування позитивні зрушення. Однак через досить повільне впровадження, залишилося коло проблемних не вирішених питань, що потребують комплексного вирішення не лише на місцевому, але й на державному рівні. Нагальними проблемами залишаються: не повне розмежування повноважень на місцевому рівні між органами самоврядування та виконавчої влади на місцях, недостатнє ресурсне забезпечення місцевих громад, особливо це помітно на рівні малочисельних, слабких громад, що, в свою чергу, знижує якість та доступність соціальних послуг для населення. Ресурсні обмеження, у свою чергу, унеможливають повноцінне оновлення зношеної інфраструктури та житлово-комунального фонду, що порушує права

громадян на якісні соціальні послуги, адже витрати спрямовані в основному на потреби безпеки та соціального забезпечення. Іншим наслідком некоректного розподілу бюджетних ресурсів стає велика економічна диспропорційність між регіонами.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі сучасного стану системи місцевого самоврядування та територіального устрою України, зокрема з урахуванням трансформаційних процесів, каталізованих повномасштабним вторгненням. Особливої уваги потребує виявлення та систематизація проблемних аспектів функціонування місцевої влади в умовах підвищеного безпекового тиску, зміни соціально-економічних пріоритетів, переміщення населення та зростання навантаження на органи місцевого самоврядування.

Подальші наукові розвідки, на нашу думку, мають бути спрямовані на вироблення комплексних підходів до вдосконалення інституційної спроможності громад, оптимізації територіальної організації влади та формування стійких механізмів взаємодії між центральним і місцевим рівнями управління. Удосконалення зазначених елементів є необхідною умовою формування повноцінної, ефективної та адаптивної системи місцевого самоврядування, здатної забезпечити інтеграцію України до європейського адміністративного простору та сприяти прискоренню процесів євроінтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави: Закон України від 08.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.09.2025).
3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 01.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Особливості реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах воєнних викликів: Міністерство розвитку громад та територій від 01.08.2025. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/osoblivosti-realizaciyi-koncepciyi-reformuvannia-ms-dlia-opriliudnennia.pdf> (дата звернення: 28.09.2025).
5. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік: Державна казначейська служба України від 20.12.2022. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf (дата звернення: 29.09.2025).
6. *OpenBudget*. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 24.09.2025).
7. *Освіта під загрозою*. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 26.09.2025).
8. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади в Україні. Втрати медичної інфраструктури через війну: понад 2300 об'єктів медзакладів пошкоджені або зруйновані. 16.06.2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vtraty-medychnoi-infrastruktury-cherez-viynu-ponad-2300-obiektiv-medzakladiv-poshkodzeni-abo-zruinovani> (дата звернення: 27.09.2025).
9. Приходько С. М. Учасницька демократія як інститут місцевого самоврядування. *Вісник Полтавського державного аграрного університету (Серія «Публічне управління та адміністрування»)*. 2024. Випуск 2. С. 3–10.

10. Дзеверіна К. С., Танчик О. І. Теоретичні засади регулювання взаємодії базових інститутів національної економіки. *Вісник Полтавського державного аграрного університету (Серія «Економіка, управління та фінанси»)*. 2025. Випуск 3. С. 85–92.

REFERENCES:

1. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronozdatsnosti derzhavy: Zakon Ukrainy vid 08.11.2023 [On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding ensuring the support of the state's defense capability]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text> (accessed: 28.09.2025). [in Ukrainian]
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.05.2015 [On the legal regime of martial law]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed: 21.09.2025). [in Ukrainian]
3. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia KМУ vid 01.04.2014 [On approval of the Concept of reforming local self-government and the territorial organization of power in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (accessed: 29.09.2025). [in Ukrainian]
4. Osoblyvosti realizatsii Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v umovakh voiennykh vyklykiv: Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii vid 01.08.2025 [Features of implementing the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power under wartime challenges]. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/osoblyvosti-realizatsii-koncepciyi-reformuvannia-ms-dlia-opriliudnennia.pdf> (accessed: 28.09.2025). [in Ukrainian]
5. Dovidka shchodo vykonannia dokhodiv zahalnoho fondu mistsevykh biudzhativ za 2022 rik: Derzhavna kaznachei-ska sluzhba Ukrainy vid 20.12.2022 [Report on the execution of local budget general fund revenues for 2022]. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_%D0%B7%D0%B0_2022_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf (accessed: 29.09.2025). [in Ukrainian]
6. OpenBudget. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [OpenBudget. State web portal of the budget for citizens]. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed: 24.09.2025). [in Ukrainian]
7. Osvita pid zahrozoiu [Education under threat]. URL: <https://saveschools.in.ua/> (accessed: 26.09.2025). [in Ukrainian]
8. Uriadovyi portal. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady v Ukraini. Vtraty medychnoi infrastruktury cherez viinu: ponad 2300 ob'ektiv medzakhladiv poshkodzeni abo zruinovani. 16.06.2025 [Government portal. Unified web portal of executive authorities in Ukraine. Losses of medical infrastructure due to the war: over 2,300 medical facilities damaged or destroyed. 16.06.2025]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vtraty-medychnoi-infrastruktury-cherez-viinu-ponad-2300-obiektiv-medzakhladiv-poshkodzeni-abo-zruinovani> (accessed: 27.09.2025). [in Ukrainian]
9. Prykhodko, S. M. (2024). Uchasnytska demokratiia yak instytut mistsevoho samovriaduvannia [*Participatory democracy as an institution of local self-government*]. *Visnyk Poltavskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu (Seriiia "Publichne upravlinnia ta administruvannia")*, Vyp. 2, P. 3–10. [in Ukrainian]
10. Dzeverina, K. S., & Tanchyk, O. I. (2025). Teoretychni zasady rehuliuвання взаємодії базових інститутів національної економіки [*Theoretical foundations of regulating the interaction of basic institutions of the national economy*]. *Visnyk Poltavskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu (Seriiia "Ekonomika, upravlinnia ta finansy")*, Vyp. 3, P. 85–92. [in Ukrainian]